

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ

İLKÖĞRETİM ÖĞRETMENLİĞİ
LİSANS TAMAMLAMA PROGRAMI

Türkçe Öğretimi

Ünite *1-10*

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO: 1066

AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 587

TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ

Türkçe Öğretimi

Yazarlar:

Prof.Dr. Özcan DEMİREL

Prof.Dr. Sabri KOÇ

Doç.Dr. Seyhun TOPBAŞ

Doç.Dr. Ferhan ODABAŞI

Yrd.Doç.Dr. Ayşen Gürcan NAMLU

Yrd.Doç.Dr. Banu YANGIN

Öğr.Grv. Güneş MÜFTÜOĞLU

Editör:

Doç.Dr. Seyhun TOPBAŞ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları
Anadolu Üniversitesine aittir.

"Uzaktan öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın
bütün hakları saklıdır.

İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da
bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz,
basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 1998 by Anadolu University

All rights reserved

*No part of this book may be reproduced
or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic,
photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.*

Tasarım: Yrd.Doç.Dr. Kazım SEZGİN

ISBN 975-492-822-3

İçindekiler

Ünite 1

Dil, Anadili ve Türkçe Öğretimi

Giriş 3, Dilin İşlevi, Tanımı ve Dilin Bileşenleri 4, Anadili Edinimi ve Türkçe 10, Türkçe Öğretimi 11, Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi 13, Türkçe Öğretiminde Sorunlar 15

Ünite 2

Türkçe Öğretiminde Amaç ve İlkeler

Giriş 25, Amaçlar 25, Temel İlkeler 30

Ünite 3

Türkçe Öğretiminde Çağdaş Öğretim Yöntem ve Teknikleri

Giriş 39, Öğretim Yöntemleri 40, Öğretim Teknikleri 42

Ünite 4

Dinleme ve Okuma Öğretimi

Giriş 55, Dinleme-Önemi ve Niteliği 55, Dinleme Öğretiminin Amaçları 56, Etkili Dinleme Becerisinin Geliştirilmesi 57, Dinleme Durumları 59, Dinlemeyi Güçleştiren Etmenler 61, Okuma, Önemi ve İşlevi 62, Okuma Öğretiminin Amaçları 63, Okuma Biçimleri 64, Okuma Becerisinin Geliştirilmesi 66, Okumayı Güçleştiren Etmenler 67

Ünite 5

Konuşma ve Yazma Öğretimi

Giriş 73, Konuşma-Öğretimi ve Amaçları 73, Düzgün, Doğru ve Etkili Konuşmanın İlkeleri 74, Konuşma Beceri ve Alışkanlığının Geliştirilmesi 74, Yazma Öğretimi ve Amaçları 75, Yazma Beceri ve Alışkanlığının Geliştirilmesi 76, Anlatım Kuralları 77

Ünite 6

Dilbilgisi Öğretimi

Giriş 83, Dilbilgisi Öğretiminin amaçları 83, Dilbilgisi Öğretiminin Yöntemi 83, Dilbilgisi İzlenesi 85, İzlenedeki Konular 85, Dilbilgisi Çözömlenmeleri 88, Yazım ve Eğitimi 91

Ünite 7

Türkçe Öğretiminde Ortamlar

Giriş 97, Türkçe Öğretiminde Eğitim Ortamları 97

Ünite 8

Türkçe Öğretim Etkinliklerinin Planlanması

Giriş 115, Plan ve Plan Yapmayı Gerektiren Nedenler 115, Plan Türleri 116

Ünite 9

Türkçe Öğretiminde Ölçme ve Değerlendirme

Giriş 133, Ölçme Teknikleri 133, Değerlendirme Teknikleri 142

Ünite 10

Türkçe Ders Kitaplarının İncelenmesi

Giriş 149, Türkçe Ders Kitaplarını İnceleme Ölçütleri 149, Türkçe Ders Kitaplarını Değerlendirme Ölçeği 150

Cevap Anahtarı 156

Başlarken

Çağdaş toplum, çağdaş birey olabilme süreci, etkili iletişim becerilerini kazanabilmele olanaklıdır. Etkili iletişimci olabilme sürecinde anadili araçtır. Anadilinde yetkinleşme, bireyin sosyal bir varlık olarak toplumda yer edinebilmesini, evreni algılama ve yorumlamasını, özgür ve eleştirel düşünebilmesini sağlar. Bu uzun bir koşudur. Çocuklarımızı ve gençlerimizi bu koşuya hazırlama sürecinde Türkçe öğretimi önemli sorumluluklar üstlenmektedir. Bu sorumluluğu yerine getirme görevi çağdaş, laik, araştırmacı ve öğretme-öğrenme süreçlerini iyi kullanan öğretmenlerimize düşmektedir. Öğretmenlerimizi gerek hizmetöncesi gerekse hizmetçinde yetiştirmede de üniversiter kurumların önemli bir yeri olduğu açıkça görülmektedir.

Türkçe öğretimini içeren bu kitap, öğretmenlerimizin bu anlayışa uygun bilgi ve becerilerle donatılması amacıyla kaleme alınmıştır. Kitabınız, uzaktan eğitim ilkelere uygun olarak hazırlanmıştır. Kendi kendinize çalışarak öğrenmenizi kolaylaştıracak bir yapı çerçevesinde sunulan konular 10 bölüm altında derlenmiştir. İlk ünite dil, anadili kazanımını ve Türkçe öğretimine ilişkin genel bilgi ve sorunları irdelemektedir. İkinci ünite Türkçe öğretiminde amaç ve ilkeler, üçüncü ünite Türkçe öğretiminde çağdaş öğretim yöntem ve teknikleri ele alınmıştır. 4-7 üniteler dinleme ve okuma, konuşma ve yazma ile dilbilgisi öğretimine ayrılmıştır. Yedinci ünite Türkçe öğretiminde kullanılabilir ortamları tanıtmakta ve çağdaş öğretim teknolojilerinden nasıl yararlanabileceğinizi irdelemektedir. Sekizinci ünite Türkçe öğretim etkinliklerinin planlanmasına yöneliktir. 9. ünite ölçme ve değerlendirme tekniklerine yer verilmiştir. Onuncu ve son ünite ise, ders kitaplarını inceleme ve seçme sürecinde dikkat edilecek ölçütleri içeren bilgiler bulunmaktadır. Bu kapsamda üniteleri çalışırken aşağıdaki uyarıları dikkate almanız yararlı olacaktır.

- 1- Her ünite başında o üniteye ilişkin sunulan amaçlar, içerik ve çalışma önerileri kısımlarını gözden geçirin.
- 2- Üniteleri okurken, ana metin içinde sunulan soru, alıştırmaya gibi öğrenme etkinliklerini yanıtlayınız. Bu çalışmalar etkili öğrenmeyi gerçekleştirmenize yardımcı olacaktır.
- 3- Ünite sonlarındaki özet, konuyla ilgili önemli noktaları gözden geçirmeyi amaçlamaktadır.
- 4- Değerlendirme soruları, çalıştığınızla ilgili olarak kendi kendinizi sınamanıza yardımcı olacaktır.
- 5- Ünitelerin sonunda ünite konusuyla yararlanabileceğiniz kaynaklara yer verilmiştir.
- 6- Bunlara ek olarak, ünite konuları televizyon programlarıyla da desteklenmektedir. Televizyon programlarının, konuları daha iyi öğrenmenizi kolaylaştıracağını ve öğrendiklerinizi pekiştirmeye katkıda bulunacağını sanıyorum.

Kitabın sizlere yararlı olacağını umuyor, çalışmalarınızda başarılar diliyorum.

Doç.Dr. Seyhun TOPBAŞ
Editör

Dil, Anadili ve Türkçe Öğretimi

Yazar

Doç.Dr. Seyhun TOPBAŞ

ÜNİTE

1

Amaçlar

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- dilin tanımını yapabilecek,
- dilin temel bileşenlerini tanımlayabilecek,
- dilin birey ve toplum yaşantısındaki işlevini kavrayabilecek,
- anadili edinimini anahatlarıyla açıklayabilecek,
- anadili öğretiminin önemini anlayabilecek,
- Türkçe öğretiminin tarihsel gelişimini ve sorunlarına ilişkin genel bir bilgi edinebileceksiniz.

İçindekiler

- Giriş
 - Dilin İşlevi, Tanımı ve Dilin Bileşenleri
 - Anadili Edinimi ve Türkçe
 - Türkçe Öğretimi
 - Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi
 - Türkçe Öğretiminde Sorunlar
 - Özet
 - Değerlendirme Soruları
 - Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar
-

Çalışma Önerileri

- Bu üniteyi çalışmadan önce iletişim, dil ve konuşma; anadili ve kazanılması ile ilgili kaynakları gözden geçiriniz.
- Türkçe öğretiminin tarihsel gelişimini araştırarak, anadili öğretiminin birey ve toplum yaşantısındaki işlevini irdeleyiniz.

1. Giriş

"Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir."

K. Atatürk (1929)

İnsan, kültürel ve toplumsal çevresiyle sürekli etkileşim ve iletişim içindedir. Bu etkileşim ve iletişim sonucunda yaşam boyu yeni davranışlar kazanılır, kazanılmış olan davranışlarda ise değişiklikler süregelir. Öğrenme olarak tanımlayabileceğimiz bu sürecin gerçekleşmesi, ev ortamında bireyle (çocukla) ailenin diğer bireyleri arasında, okul ortamında ise öğrenciyle öğretmenler arasında etkili iletişim kurulmasına bağlıdır.

İletişim, bireyler arasındaki her türlü mesaj alışverişidir. Mesaj alış-verişi, belirlenen amaca yönelik olarak değişik biçimlerde gerçekleşebilir. Bilgi, duygu, düşünce, haber alış-verişinden söz edilebilir. İstek bildirmek, sevgi göstermek, başkalarını etkilemek gibi günlük yaşantımızdaki pek çok durumda bu alış-verişte sözel dil kullanıyoruz. O halde, sözel dil bir iletişim, düşünme ve öğrenme aracıdır. Dili içinde yaşadığımız toplumda kazanır, evrene ilişkin bilgiyi dil ile tanır, kültürümüzün devamını yine dil ile sağlarız. Dil insan olmanın biricik özelliği olarak düşünülebilir. Dil öylesine içimize ve yaşantımıza yerleşmiştir ki, dili olmayan bir insanı, bir toplumu düşünmek oldukça zordur.

Belli bir toplum ve kültür içinde öncelikle aile ve yakın çevrede kazanılan, daha sonra okulda pekiştirilen ve geliştirilen dile anadili denir. Anadili düşün ve duygu evrenimizi oluşturur, geliştirir. Bireyin kendini gerçekleştirme ve etkili iletişimci olabilme sürecinde anadili eğitiminin büyük önemi vardır. O halde, anadili öğretiminin temel amacı bireylerin iletişim ve düşünme gücünü geliştirmektir. Bu nedenle İlköğretimin anasınıfından itibaren anadili öğretimine büyük önem verilmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte eğitim ve bilim dili olarak konuştuğumuz anadilimiz Türkçe gerçekleştirilen Türk Dil Devrimi ile kabul edilmiştir. 1928 yılında Türkçe harflerinin kabulü ile temeli atılan Türkçe Öğretim programları giderek geliştirilmekle birlikte hala sorunlar bulunmaktadır.

Bu ünite, dilin işlevi, tanımı ve bileşenleri hakkında bilgi edindikten sonra anadili öğretiminin önemi ve sorunları irdelenecektir.

2. Dilin İşlevi, Tanımı ve Dilin Bileşenleri

2.1. Dilin Birey ve Toplum Yaşantısındaki İşlevi

Pek çok bilimadamı insan iletişimini diğer iletişim sistemlerinden üstün kılan davranışın *'konuşma yoluyla dili kullanabilme'* olduğu görüşünde birleşmektedir. Dil, insanların iletişimde bulunmak amacı ile geliştirdikleri bir anlaşma aracıdır. Başka deyişle, dilin birinci işlevi iletişimdir. Bu işlevi yerine getirmede dil, insanların düşünce, duygu, istek, deneyim v.b. yaşantılarını birbirlerine aktarabilmelerini; dış dünyayı yorumlayarak kendi dünyalarına getirebilmelerini sağlayan; "bu zaman ve bu yerden, o zaman ve o yer hakkında düşünerek bu düşünüyü yansıtabilmelerine" ve insanın "kendi kendini keşfetmesine" olanak veren bir araç olma özelliği taşımaktadır. Vardar (1982) dilin bu işlevini açıklarken şöyle demektedir:

"İnsanın dış dünyayla ve öbür bireylerle ilişkilerini yansıtan ve biçimlendiren, düşünceyle birlikte tüm ruhsal ve toplumsal kişiliğini oluşturan dil, gerçeklik ya da nesnel üstünde etki aracı olduğu gibi, kimi yönleriyle de başkalarını etkileme, yönlendirme, yöneltme aracıdır da...Nesnel gerçekliğin öznel biçimde algılanış ve anlatılışını sağlayan bir çerçeve, bir tür düşünsel yapı sunar. Yansıtıcı olduğu kadar, yaratıcıdır da...." (s.13).

Bu açılardan bakıldığında insanın dili kullanabilme becerisi, toplumsallaşmak için olduğu kadar insanın öz-benliğinin ve bilişsel gelişiminin en üst düzeyine ulaşabilmesi için de gerekli bir önkoşuldur. Wells'in (1983, s.87) anlatımıyla "dil dünyaya açılan pencerenin anahtarıdır". Birey olmanın en önemli göstergesi olan dil, toplumun da temel taşıdır. Toplum bireyin söylediği sözleri ortaya çıkarıcıdır. Birey ise, bir konuşma topluluğunun üyesi olmanın ona kazandırdığı, dili nasıl kullanacağını söyleyen örtük bir bilgi sahibidir.

İnsan dil yetisini niçin ve nasıl kazanmaktadır? Bilimadamlarını anadili araştırmalarına yönelten bu soru hala güncelliğini korumaktadır. Kocaman'a göre (1991) bu yetiyi, insanın özüne, gücüne ve evrendeki yerine ilişkin merakı ve gereksinmelerini karşılamak amacıyla başkalarını etkilemek isteği doğurmuştur. Öyle ki, dil, kendini de aşan çeşitli amaçlara ulaşılabilmesi için, sosyal grubunun üyelerini paylaştıkları anlamları bir biçimde inşa etmeye zorlamış, zorunlu kılmıştır. İnsanoğlunu bir *kod* kullanma zorunluluğuna itmiş olan bu temel neden iletişim amacıdır ve çocuklar anadillerini iletişimde bulunmak için öğrenmektedir. Bu amaçla bir kod kullanma gereksinimi duyan çocuk, söyleşiler içine bizzat katılarak giderek kodun öğelerini tanır, düzenlenişini kavrar ve kullanmayı öğrenir. Çoğu çocuk bu becerileri doğal koşullarda çok fazla zorlanmadan kazanır.

2.2. Dilin Tanımı ve özellikleri

Dil nedir? Dilin özellikleri nelerdir? Araştırınız.

Dilin tanımını yaparken iletişim-dil-konuşma bağıntısını irdelemek yerinde olacaktır:

- *Dil bir koddur:* Konrot'a (1991) göre bireylerarası iletişimde temel amaç, bir bireyin (kaynak) zihninde düzenlediği mesajı aynen veya ona yaklaşık olarak başka bir bireyin (alıcı) zihnine aktarmaktır. Bu süreç, ilk bakışta basit gibi görünse de aslında karmaşık pek çok işlemi gerektiren bir süreçtir. Zihinler arasında ise bu aktarımı gerçekleştirecek doğrudan bir bağ yoktur. Diğer bir deyişle, bir arkadaşımızın kafasına parmağımızla bir dokunduğumuzda zihninden geçenleri anlayamıyor, okuyamıyoruz. İşte bu yüzden mesajımızı aktaracak öyle bir araç gerekmektedir ki, mesajımız aracı kullananlar tarafından aynı şekilde paylaşılmalı ve aynı anlamları çağrıştıracak türde algılanmalı, ve çözümlenmeli. Mesajın yerine geçecek, onu temsil edecek somut bir biçim olmalıdır. İşte bunun için çeşitli semboller ve işaretlerin kullanımı ve bunlar arasındaki ilişkilerin uzlaşım-sal bir biçimde belirli ve sınırlı kurallarla örgütlenmesi, düzenlenmesi gereği vardır. Bu gereğin yerine getirilmesinde araç olan kod, herhangi bir şeyin (nesne, olay, ilişki v.b) bir başka şeyle temsil edilmesidir. Herhangi bir şey bir kişi tarafından düzgülü bir biçimde temsil edilebilir, böylece "o şey" üzerinde, düşünülebilir, saklanılabilir ve paylaşılabilir. Bunlar, nesne, olay, ilişki olabilir ve resim, grafik, sözcük ya da tümce vs ile temsil edilebilir, böylece resim, grafik, sözcük ya da tümce temsil ettiği nesne, olay, ilişkinin yerini alır. Dil de bir temsil aracıdır. Bireylerarası iletişimde mesajın yerine geçebilecek temel bir araç olma özelliği taşıyan dil aynı zamanda bir kodlar sistemi olarak düşünülebilir.

Kodu oluşturan nedir?

Kodu oluşturan temel öge göstergeler ve bu göstergelerin birbiriyle olan ilişkisidir.

Gösterge, bir başka şeyin yerini alabilmesini sağlayan özellikler taşıdığından kendi dışında bir nesne, olgu varlık belirtebilen ögedir. Dilsel göstergelerin temsil ettikleri şeyle benzerlik ilişkileri yoktur. Varlıklarını toplumsal uzlaşım-dan alırlar. Uzlaşım mantıklı bir nedene dayanmaz, tamamen rastlantısaldır. Hepimiz zaman zaman neden "masa" yerine "kapı" denmemiş diye düşünmüşüzdür. Diğer taraftan, "masa" ve "kapı" nesnelere tüm toplumlarda vardır, herkesçe aynı algılanır ama bunları temsil eden kodlar dilden dile değişir. Bu da farklı toplumlarda farklı uzlaşım-larla farklı sözel dillerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

Kısaca, kod, sınırlı sayıdaki göstergelerin rastlantısal bir biçimde sıralanarak sözcükler, işaretler biçiminde işlev görerek nesnelere ve olayları temsil ederek evrendeki bütün olası nesnelere ve olaylara karşılık oluşturabilecek araç ya da yollardır. Dolayısıyla kod, herhangi bir dilin biçim unsurunu ya da yapısını oluşturur çıkarımını yapabiliriz.

- *Dil bir uzlaşmadır: Ne, neyi, nasıl* temsil edecek? Aynı dili konuşan insanlar arasında belli biçimlerin belli içeriklere karşılık oluşturduğu ve aynı yollarla kullanılabilmesi hakkında uzlaşma vardır. Diğer bir deyişle, bilgileri başkalarıyla aynı şekilde paylaşmazsak anlaşma birliği olmaz, dizgeyi kavrayamazdık, o zaman da dil diye bir olgu olmazdı. Dil dizgesi, öyle bir olgudur ki, o dizgede uzlaşan bireyleri birarada tutar, birlik kılar. Bu birliktelik ulus bilincini ve her ulusun bir dili olması gerektiğinin kavranmasını sağlar. Söz konusu uzlaşma bir toplumda bölgesel farklılıklar, farklı toplumsal katmanlar, farklı kültürler nedeniyle çok sayıda değişik dil türü (lehçeler ağızlar) kullanan bireyler arasında iletişimi kolaylaştırmanın bir yolu olarak ölçünlü dil kullanımına olanak sağlar. Söz gelimi, ölçünlü dil kullanımı bir lehçeyi, bir ağızı diğer yörelere kıyasla daha sık kullandığı için; radyo, TV, basın gibi etkinliklerde kültürel ve sosyal nedenlerle hep o lehçe kullanıldığı için, o lehçeyi merkez almışlar, ölçünlü ağız olarak benimsemişlerdir. Türkçe'nin ölçünlü dil olarak benimsenmesinde İstanbul ağızı temel alınmıştır. Her ulusun dilbilimcileri kendi dillerinin yapısına, işleyişine ilişkin kuralları betimlemler.
- *Dil evren hakkındaki düşünceleri simgeler:* Kod ya da bilginin simgelenmesini sağlayan aracın işleyebilmesi, konuşanın ve dinleyenin evrendeki nesne ve olaylar hakkında neler bildiği ile bağımlıdır. Zihnimizde nesnelere, olayların kendilerini saklayabilmemiz elbette olası değildir. Bireyler dünyaya geldikleri andan itibaren bir yaşantı sürecine girmekte ve belirli deneyimler edinmektedirler. Bu, bebeklikten erişkinliğe gelişen bir süreçtir. Her aşamada gün ve gün duyular aracılığıyla evrendeki nesne, olgu, olay ve bunlar arasındaki ilişkiler hakkında çeşitli bilgi alınır, algılanır, öğrenilir. Bu ilişkilerin öğrenimi gelecekteki benzer nitelikteki nesne, olayların algılanıp tanınmasında temel oluştururlar. Tekrarlanan bu yaşantılar çocukların zihninde bir kayıt gibi biçimlenir, çocuk benzerlikler ve farklılıklardan anlam çıkarır. Giderek soyutlamalara ulaşır ve bellek için önemli kavramları, bilişsel yapıları oluşturur. Çevrede kullanılan dilin bu yaşantı sürecine katılmasıyla, sözcükler veya işaretlerin anlam kazanmaları, birbiriyle ilişkide bulunmaları zihinde bu algılanan, soyutlanan ve kurgulanan biçimleriyle bağımlı hale gelir. Böylece düşünce-sözcük ilişkisi doğar. Bütün bunların evrene ilişkin bilgiyi oluşturduğu ve bunlar hakkındaki düşüncelerin kodlandığı çıkarımını yapabiliriz. Böylece geçmişten, gelecekte, düşüncelerden, kurultulardan söz edebilir; hiç olmamış, yaşanmamış olayları sözlerle canlandırabiliriz. Bu bilgi dilin içerik unsurunu oluşturur.
- *Dil bir dizgedir: Ne, neyi, nasıl* temsil edecek? Doğada her şey bir düzen içinde ortaya çıkar ve işler. Evrendeki bilgiyi temsil etmeleri beklenen dil göstergelerinin herkes tarafından aynı şekilde anlaşılabilmesi için, belirli kurallarla ör-

Ölçünlü dil, bir ulusta bölgelerarası anlaşma aracı olarak tanınıp benimsenen ve kurumlaşan dil türüdür. Ölçünlü dil, ulusun bireyleri arasında etkili iletişim aracı olarak yazı hem konuşma dilini içine alır (İmer, 1990).

gütlenmesi ve düzenlenmesi gereği bulunmaktadır. Her dilin kendine özgü kuralları vardır. Bu kurallar sınırlı ve belirli sayıdadır. Buna karşılık, bu öğelerin olası birleşimleri sınırsızdır. Sınırlı sayıda öğelerin kullanılması ile sonsuz sayıda biçim üretmek dilin yaratıcı unsurunu oluşturur. Örneğin, Türkçe'de 29 ses parçasının belirli kurallar çerçevesinde birleşerek sonsuza yakın sözcük, bu sözcüklerin birleşimlerinden sonsuza yakın tümce kuruluşu elde edebiliyoruz. Seslerin biraraya gelerek sözcükleri, sözcüklerin biraraya gelerek tümceleri oluşturmaları belirli kurallarla olanaklıdır.

- *Dil iletişim için kullanılır:* Bireyler günlük yaşantılarında birbirleriyle olan alışverişlerinde pek çok değişik amaçla dili kullanırlar: İlişki kurma, koruma, bilgi edinme, bilgi aktarma, istek belirtme, amaçlara ulaşma. Tüm bunlar değişik durum ve ortamlarda değişik anlatım yollarını gerektirir. Daha açık bir anlatımla, birey amacına, ortama ve duruma göre dinleyicinin koşul ve beklentilerini de dikkate alarak farklı dil kullanımları sergileyebilir. Aynı şeyi ayrı biçimlerde anlatma olanağı vardır. Söz gelimi, su gereksinimimizi gidermek için kullanacağımız dil evde, okulda, lokantada bulunuşumuza, buradaki kişilerin bize olan yakınlıkları, samimiyetleri ve konumlarına göre farklılaşacaktır. Her birey toplumsal durumu, konumu, yaşı, cinsiyeti, evreni algılayış biçimi, öğrenim düzeyi gibi etkenlere bağlı olarak belirli dil türü dağarcığına sahiptir. İşlevsel dil türü ya da deyiş biçimleri, işyerindeki koşullara, bilimsel bir toplantı v.b.resmi ve resmi olmayan ortamlara, meslektaşlarımızla kullandığımız dile göre farklılaşabilir. Bu farklılıklar politika dili, hukuk dili, tıp dili gibi farklı dil türleri kullanımını da olanaklı kılar.

Buraya kadar anlatılanlardan dili şöyle tanımlayabiliriz:

Dil, iletişimi gerçekleştirmek amacıyla evrene ilişkin düşüncelerin uzlaşım sal göstergelerle dizgelenerek kullanıldığı bir araçtır.

Özetleyecek olursak, yukarıdaki özelliklere sahip her iletişim aracı dil olabilir. Dünya üzerinde konuşulan 4000 dolayında dil olduğundan söz edilmektedir. Ancak bu, tüm dillerin sözel olduğu anlamına gelmemelidir. İşitme engelliler arasında yaygın olarak kullanılan ve söze dayanmayan işaret dili bulunmaktadır. Bu, o dilde her göstergeye karşılık bir devinin olduğunu gösterir ve yine yalnızca o dili kullananların uzlaşımı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sözel sözcüğünün sese dayalı biçimleri kullanan insan toplumları için geçerli olduğu çıkarımını yapabiliriz. Bu da bize kullandığımız sözel dilin konuşma yoluyla aktarılabilceğini gösterir. Yazı dili ise, konuşma dilinin yazı biçiminde kodlanması işlemidir.

Konuşma nedir ? Nasıl konuşabiliyoruz ? Araştırınız.

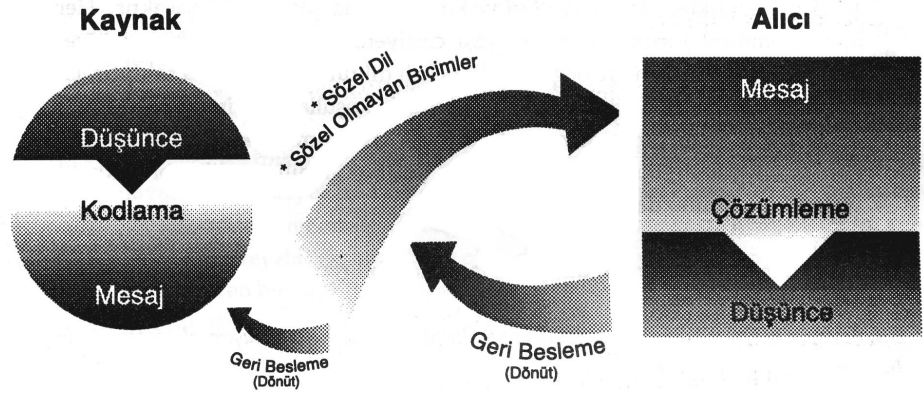
Dünya üzerindeki çoğu insan toplumu mesajları kulak kanalı ile alıp algılanabilecek işitsel bir biçimle kodlamakta, bunun için de alt ve üst solunum yolundan yararlanmaktadır. Kısaca, konuşma olarak tanımlayabileceğimiz bu eylem, *sözel dilin*

Kodlama, tasarımıladığımız mesajın kod simgelerine dönüştürülmesi sürecidir. Bireyin mesaj olarak bilgiyi temsil edecek kodun öğelerini çağrıştırması ve birleştirmesi sürecidir.

Çözümleme, alıcı bireyin mesajdan anlam çıkartmasıdır. Kodun öğelerini alması, tanınması, parçalara ayırması (kod açma) ve yorumlaması sürecidir.

seslerle ifade biçimidir. İnsan anlığının, usunun temel bir biyolojik özelliği olarak yansıtılmaktadır. İnsanoğlu, iletişim gereksinimini gidermek için kendi duyuları tarafından alınıp algılanabilecek ve alıcı birime olabildiğince birebir aktarılabilecek özellikler taşıyabilen bir araç yaratmıştır. Fiziksel, psikolojik ve nöro-fizyolojik bir süreç olarak tanımlanan konuşma eylemi, insanda işitme ve ses yolu kullanılarak konuşma işlevinde görev alan bazı organlar yardımıyla düşüncelerin sesli semboller ile kodlanması olayıdır.

Buraya kadar anlatılanları iletişimin gerçekleşmesi süreciyle ilintilersek, (Şekil 1.1) gerek kaynak bireyin gerekse hedef bireyin mesajı kodlama, üretme ve çözümleme için gerekli yetenek ve becerilere sahip olmaları gerekir. İletişimin gerçekleşmesi sürecinde alıcı birey, kaynak birey tarafından iletilen mesajları (sesel uyarıları) alma, çözümleme, algılama yeteneklerine sahip olmalıdır. Basit bir ifadeyle, iyi işitebilmeli, gelen sesel kodun öğelerini tanıyabilmeli, ayırtılabilmeli, sınıflandırabilmeli ve mesajı anlamlandırabilmelidir. Yine aynı öğeleri gerektiğinde tekrar kullanmak üzere belleğinde belirli bir düzende saklayabilmelidir.

Şekil 1.1: Bireylerarası İletişimin Gerçekleştirilmesine İlişkin Basit Bir Model

2.3. Dilin Bileşenleri

Dili oluşturan nedir? Dilin yapı taşları nelerdir?

Dilin bilimsel incelenmesinde araştırmacıların çıkış noktası "Dili oluşturan nedir?" sorusu olmuştur. Bu sorunun yanıtını verirken dilbilim kuramları dilin biçim (sesbilgisi, biçimbirimbilgisi ve sözdizimi) özellikleri; içerik (anlam) özellikleri ve dilin kullanım (işlevleri) boyutu arasında bir ayrımı öngörmüştür. Buna dayalı olarak, anlambilim, sesbilimi ve sesbilgisi, sözdizimbilim ve kullanımbilim (edimbilim) gibi her bileşen kendi alt disiplinini de doğurmuştur.

- **Biçim** bileşeni dilin yapısal düzenlenişini oluşturur. Geleneksel bir yaklaşımla dilin dilbilgisi düzlemini oluşturduğunu düşünebiliriz. Biçim sesbilgisi, biçimbirim bilgisi ve sözdizimi olarak üç katmandan meydana gelmektedir:

sesbilgisi, bir dildeki konuşma seslerinin dizisel ve dizimsel ilişkisini belirleyen kuralları içerir. Sözelimi, her dilde 40 ile 50 arasında değişen konuşma sesi kullanılmaktadır. Bu seslerin kendi başlarına anlamları yoktur. /a/, /t/, /k/ sesleri kendi başına anlam taşımazlar ama /tak/ olarak birleştiklerinde bir anlamı simgelerler. Bu sesler değişik biçimlerde biraraya gelerek bir dizge oluşturabilirler ancak Türkçe'nin sesbilgisi kurallarına göre yalnızca iki biçimde /tak/, /kat/ dizilerek anlam kazanırlar.

biçimbirimbilgisi, sözcüklerdeki kök ve ekleri, bunların kurallı düzenleniş biçimleri ile türetilişlerindeki özellikleri içerir. Türkçe'nin türetme kuralları örnek gösterilebilir.

sözdizimi ya da tümcebilgisi, sözcüklerin kurallı bir biçimde sözce içinde diziliş kurallarını içerir. Türkçe'de tümce yapıları özne-tümleç-eylem sıralanışı temel alınarak kurulur.

- **İçerik** evren hakkında deneyimler sonucu oluşan düşüncelerin, soyutlamaların, kavramların belirli biçimlerle simgelenmesidir. Diğer bir deyişle, nesne, olay ve bunlar arasındaki ilişkileri simgeleyen sözcüklere, tümcelere, sözcelere karşılık gelen *anlam bilgisini* içermektedir. Bir dilin sözvarlığı içeriğin göstergesidir. Söz gelimi Türkçe'nin sözvarlığından, İngilizce'nin, Japonca'nın sözvarlığından sözedebiliriz.
- **Kullanım** ise, dilin *sosyal bağlamda* belli bir amaca yönelik *işlevi* ve iletişim amacına uygun kullanımudur. Söz gelimi, dilin kibarlık imlerinin nerede, ne zaman, nasıl kullanılacağına ilişkin bilgiyi içerir.

Bloom ve Lahey'e (1978, s. 22) göre bir dili bilmek zaman içinde bu üç bileşenin kaynaştırılması ile mümkün olabilmektedir. Örnekleyecek olursak, dilin biçim bileşenini öğrenmede ki sorunlar doğru ve düzgün anlaşılmayan bir Türkçe sergiler. Dilin içerik bileşenini öğrenmede bir sorun sınırlı bir sözcük dağarcığı kullanımı, deyim veya atasözlerinin yanlış kullanımlarını sergiler. Dilin kullanımını öğrenmede bir sorun ise, yeri ve zamanına göre konuşamamayı, konuşma kurallarına uyamama durumları sergiler. Bu bilginin temelini ya da dayanağını ise konuşma ve anlama davranışlarının gelişimi oluşturmaktadır. Bu görüşten hareketle, insanın konuşma ve anlama davranışlarını belirleyen, yönlendiren ve biçimlendiren bu bilginin kaynaşması koşulu ile yetişkin düzeyindeki dil yeterliliği oluşabilmektedir. Anlaşılacağı gibi, anadilinin dört temel becerisi de (konuşma, dinleme, okuma, yazma) bu yetkinliğe ulaşmada araç olmaktadır.

3. Anadili Edinimi ve Türkçe

Belli bir toplum ve kültür içinde öncelikle aile ve yakın çevrede kazanılan, daha sonra okulda pekiştirilen ve geliştirilen dile *anadili* denir. Anadili düşün ve duygu evrenimizi oluşturur, geliştirir.

"Çocuklar anadillerini, bütün karmaşıklığına rağmen, herhangi bir öğretime gerek kalmadan edinebilmektedirler" görüşüne katılıyor musunuz?

Anadili kazanımı bireyin dünyaya gelişi ile birlikte anne-bebek ve diğer aile üyeleriyle etkileşim ile başlar. Bu sürecin başlangıcında çocuğun merakını, gereksinimini, niyetlerini (açlık, susuzluk, ilgi arama v.b.) eylemlendirmesi refleksif davranışlarla ilintilidir ancak, anneler tarafından iletişim amacına yönelik yorumlanır. Bu eylemler çocuklar tarafından sözcüksel düzeyde ses, jest, işaret biçimleri ile kodlanır, çocuk kodun öğelerini tanıdıkça, eylemler sözel olarak biçimlenmeye başlar. 12-18 aylar arasında ilk sözcüklerle başlayan dil kazanımı okulöncesi dönemde anadilinin biçim, içerik ve kullanım bileşenlerini edinmiş olarak tamamlanır. Örnekleyecek olursak, 5-6 yaşındaki bir çocuk yetişkinler gibi anadilinde olumlu/olumsuz tümceler kurabilir, soru sorabilir, gerçek veya gerçeküstü bilgiler aktarabilir, bir konu üzerinde yorum yapabilir, yargıya varabilir, savlar ileri sürebilir. Bu sırada ürettiği sözcükler ise anadilinin sesbilgisi, biçimbirim, sözdizim, anlam ve kullanım bileşenlerine uygundur. Böylelikle birey içinde yaşadığı toplumun değerlerini, ulusunun dilini, kültür dokusunu algılayıp kavrar ve duyduğu anadili aracılığıyla evrene ilişkin simgelenen bilgiyi kazanır, zenginleştirir, geliştirir. Diğer bir deyişle çocuk, anadilini konuşan başka bireyleri dinleyecek, onların deneyimlerinden, düşüncelerinden yararlanacak, çevrede olup bitenler hakkında bilgi alacaktır. Sonuçta düşünce yapısı zenginleşecek, sözcük dağarcığı giderek genişleyecek; soyutlama ve kurgulama gücü gelişecektir. Böylelikle dil düşüncüyü, düşünce de dili sürekli etkileyecek ve birbirini geliştirecektir.

Bu kazanım okulda *kasıtlı kültürlenme* olarak tanımlanan öğretim ile üstdil becerilerinin kazandırılmasına dönüşür. Başka bir anlatımla, anadili dünyaya gelişle birlikte okul çağına kadar doğal olarak kendiliğinden kazanılan, herhangi bir öğretim gerektirmeyen süreçtir. Sözcüğü, Türkçe'yi dışarıdaki yaşantı ve deneyim ile ediniz. Kuralları kendimiz bilinçsiz olarak keşfeder, giderek içselleştiririz. Okulda ise, bu kazanılan dil aracılığıyla dilin kuralları, bu kuralların neler olduğu, nasıl biçimlendiği, işlevi ve doğru kullanımı çocuklara öğretilir. Bir çocuk anadilini edinirken tümce, özne veya eylem v.b. diye öğrenerek kullanmaz, bunların ne olduğunu bilmez ama okulda bunları ve işlevini öğrenir. Yine dil aracılığıyla çocuk, yalnız kendi toplumunun değerlerini ve dünya görüşünü değil, diğer toplumların görüşlerini ve dünya görüşlerini de öğrenme sürecine erişir, evrene ilişkin bilgilerini genişletir. O halde, okullarda öğrenciler içselleştirmiş oldukları bilgiyi bilinç düzeyine getirerek bu bilginin bilimsel olarak kullanımını ve betimlenmesini öğrenmelidirler.

Bireyin kendini gerçekleştirme ve etkili iletişimci olabilme sürecinde anadili eğiti-

minin büyük önemi vardır. Anadilinde yetkinleşme bireyin sosyal bir varlık olarak toplumda yer edinmesine, gelişmesine, evreni algılama ve yorumlamasına, özgür ve eleştirel düşünebilmesine, diğerleriyle anlaşmasına ve eğitim alanındaki öğrenmelerin gerçekleşmesine ışık tutar. Bireyin, anadili ile ulaşacağı iletişim yeterliği ile onun okuldaki akademik başarı düzeyi arasında olumlu bir ilişki vardır. Anadili kazanımına ilişkin olarak aşağıdaki noktaların bilinmesinde yarar vardır.

- Anadili kazanımı biyolojik, bilişsel, duyuşsal ve toplumsal gelişime koşul olarak gelişir.
- Anadili kazanımı doğal ve aşamalı bir süreç içinde gelişir.
- Anadili kazanım hızı ve seyri bireysel ayrılıklar gösterir. Her çocukta aynı gerçekleşmez.
- Okul evrelerinde anadili kullanımı bireysel farklılıklar gösterir.
- Anadilinin dört temel becerisinde (konuşma, dinleme, okuma, yazma) gelişim ilkyıllarda bireysel farklılık gösterebilir. Bazı çocuklar okuma anlama becerilerinde, bazıları ise konuşma becerilerinde daha iyi ilerleme gösterebilirler.
- Anadili kazanımı ergenlik ve gençlik evrelerinde değişkenlik gösterir. Gençlerin bu dönemdeki duyuşsal ve fiziksel gelişimleri dil kullanımlarını da etkiler. Merak yönleri artar, hayali işlevlere önem verilir, değerlendirme ve eleştirme yönleri gelişmeye başlar. Bu gelişimi kendileri de anadillerinin gözlükleriyle farkedirler. İşte bu nedenle, bu dönemde dil kullanımına ağırlık veren bir Türkçe öğretimi önem kazanmaktadır.

Etkili bir öğretimin gerçekleşmesi için anadil ediniminde öğrenci özelliklerini bilmek niçin önemlidir.? Araştırınız.

4. Türkçe Öğretimi

Dil bireyin tüm akademik yaşantısını biçimlendiren bir olgudur. İlköğretimden başlayarak tüm eğitim basamaklarında ve daha sonra da bir yetişkin olarak sürdüreceği yaşamındaki başarısında temel belirleyicilerden birisidir anadili. Okullarda anadili öğretiminde temel alınan dil ölçünlü dildir. Ölçünlü Türkçe'nin konuşulan ve yazılan biçimleriyle öğrencilere kazandırılması gerekmektedir. Birey, değişik bölgesel ve bireysel dil türü kullanabilir ama toplum içinde ölçünlü dil kullanılmalıdır. Çocuk hangi dil türünü edinmiş olursa olsun, okula başladığında ölçünlü dili düzenli bir biçimde öğrenecektir. Bu nedenle her birey kendi ulusunun bilimsel temellere dayalı anadili öğretimini almak zorundadır. Çünkü dil, toplum ve kültür içindedir, birbirinden soyutlamak olanaksızdır. Atatürk'de çağdaş toplumu yaratma, çağdaş toplumda ulus bilincini oluşturabilme, bu ulus bilinciyle kültürünü etkileyerek yeniden biçimlendirme sürecinde dilin önemi ve yerini kavramış, Türk toplumuna en uygun dilin Türkçe olduğunu vurgulamıştır. Böylece Cumhuriyet Dönemi ile birlikte gerçekleştirilen Türk Dil Devrimi ile konuştuğumuz anadilimiz Türkçe eğitim ve bilim dili olarak kabul edilmiştir.

Çağdaş toplum, çağdaş birey olabilme sürecindeki değişimlere ayak uydurabilmek etkili iletişim becerilerini kazanabilmeye bağlıdır. Daha açık bir anlatımla, birey, toplum ve ulus olarak birbirimizle etkileşmekte, pek çok konuda dünya görüşlerimizi, mesleki deneyimlerimizi paylaşmakta, tartışmaktayız. Tüm bu bilgi alışverişini anadilimizin dinleme, konuşma, okuma ve yazma olarak sınıflandırılan dört temel beceri alanı aracılığıyla gerçekleştiriyoruz. Dinleme ve okuma anadilinde anlama gücüne yönelik (alıcı dil) beceriler, konuşma ve yazma ise anlatım gücüne yönelik (verici dil) becerilerdir. Doğal olarak bu becerileri edindiğimiz oranda çağdaşlaşma sürecine ayak uydurabiliriz. O halde, Türkçe öğretimin temel amacı öğrencileri bu anadillerinin beceri alanlarında yetkinliğe ulaştırmaktır. İlerideki ünitelerde tanımları, işlevleri, önemleri, öğretimleri ayrıntı ile verilmiş olan bu becerilerin iletişimdeki işlevlerine kısaca göz atmak yararlı olur.

- **Dinleme**, işitsel olarak gelen mesajların yorumlanabilmesi amacıyla seçici dikkatin oluşturulması sürecidir. Dinleme iletişim sürecinin alıcı yönüne yönelik bir etkinliktir. İletişim sürecinde bireyler kimi zaman konuşan, kimi zaman okuyan, kimi zaman dinleyen durumundadır. Bu bağlamda, kaynak bireyin kendi söylediklerini de dinleyip dönüt aldığı dolayısıyla alıcı yönünü hedeflediği unutulmamalıdır.
- **Konuşma**, bu bağlamda, kaynak birim tarafından mesajın tasarlanması, düzenlenmesi ve hedef birimin çözümleyip algılayabileceği sözel biçimle aktarılmasına yönelik beceridir. Konuşma düşüncelerimizin sözle anlatımıdır. Konuşma sürecinde sözcelerin sadece sesler aracılığıyla aktarımı söz konusu değildir, kendine özgü kural ve ilkeleri vardır. Doğru ve düzgün konuşarak etkili bir konuşmacı olabilmek için bu kural ve ilkeleri öğrenmek gerekir.
- **Okuma**, yazı (görsel yolla) aracılığıyla gelen mesajların alınıp, çözümlenmesi, algılanıp anlamlandırılmasına dayalı karmaşık bir beceridir. İletişimin alıcı yönünde anlama gücüne yönelik bir etkinliktir. Okuma becerisi, düşünme, anadil edinimi ve konuşma ile yakından ilintili olan bir üstdil becerisi olarak tanımlanmaktadır.
- **Yazma**, iletişim sürecinde kaynak bireyin mesajlarını yazı aracılığıyla göndermesine yönelik bir anlatım etkinliğidir. Yazma da okuma gibi, düşünme, anadil edinimi ve konuşma ile yakından ilintili olan üstdil becerisi olarak tanımlanmaktadır.

Bu dört beceri alanının gelişimi öğrencinin tüm akademik ve yetişkinlik yaşantısını biçimlendirir. Bireyin iletişimsel yeterliği bu becerilerin kaynaşık gelişimiyle bağlıdır. Öyle ki, yukarıda sözü edilen dilin biçim, içerik ve kullanım bileşenlerinin kaynaştırılması bu becerilerin aracılığıyla kazanılmaktadır. Bu da son yıllarda kaynaşık (tümleşik) beceri adı altında dört temel beceriyi bütünleştirme süreci olarak algılanmaktadır. Çünkü bir becerinin gelişimi öteki becerinin gelişimini etkilemektedir. Dilbilgisi öğretimi, bu öğretim sürecinin çalışma alanı olarak düşünülebilir.

Anadili öğretiminin amaçlarına anlama ve anlatma etkinlikleriyle ulaşılırken, bu etkinlikler dilbilgisi konularındaki yazım, söyleyiş, sözcük bilgisi, tümce kurma v.b. çalışmalarla bütünleşir, gelişir. Yine bu çalışmalar, bir dönüt işlevi görerek öğrencilerin konuşma, yazma becerilerinin gelişimini de etkiler. Özetle, dilin biçim, içerik ve kullanımının kazandırılması amaç, konuşma, yazma, okuma dinleme ise bu süreçte araç olan etkinlik alanlarıdır.

Türkçe öğretimi için saptanan bu hedeflerin gerçekleştirilmesi büyük ölçüde öğrencinin çevreyle etkileşimine ve iletişimine bağlıdır. Diğer bir deyişle, etkili bir öğrenme-öğretmenin gerçekleşebilmesi için, ortamın iyi düzenlenmesi, öğretim etkinliklerinin iyi desenlenmesi ve öğretmen niteliğinin iyi olması gereklidir. Bu bağlamda, öğrencisine bilgi aktarımı yoluyla yeni davranışlar kazandırabilmeyi hedefleyen öğretmenin de etkili iletişimci özelliğine sahip olması, öğrencinin de bu bilgiyi almaya hazır olması gerekmektedir. Türkçe öğretmeni, araştırmacı, kaynaklara ulaşmayı bilen, kaynak ve kitap seçimini iyi yapabilen, Türkçe'yi iyi konuşan, hızlı ve etkili okuyan, iyi yazabilen öğretmen olmalıdır. Öğrenme büyük ölçüde etkili iletişimin ürünü ise, bunun gerçekleşmesi öğretimi gerçekleştirecek öğretmenin dili kullanma becerisiyle bağımlıdır diyebiliriz.

5. Türkçe Öğretiminin Tarihsel Gelişimi

Türkçe, Türk toplumunun Cumhuriyet şemsiyesi altında toplanmasına kadar göçebe halk (Türkmenler ya da köylüler gibi) arasında kullanılan bir dil olmuştur. Bu döneme kadar Türkçe, Eski Türkçe (Orhon ve Uygur Türkçeleri), Karahanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde oldukça arı ve yalın bir dil olarak konuşulmuştur. 15. yy dan sonra Türkçe, Arapça ve Farsça'nın etkisinde kalmış ve "Osmanlıca" adı altında yapay bir dil görünümüne bürünmüştür. Yazı dili de Arapça ve Farsça'nın etkisiyle doğal niteliğini yitirmiştir.

Günümüze değin okullarda Türkçe öğretimi değerlendirildiğinde uzun yıllar Türkçe'nin eğitim, edebiyat ve bilim dalı olarak rağbet görmediği bilinmektedir. Medreselerde İslam dini ve bilimlerini öğretmek amaçlandığı için Türkçe bir anadil öğretim konusu ya da dersi olarak düşünülmemiştir ama öğretim dili olarak zaman zaman kullanılmıştır. Sıbyan okullarında öğretilen Kuran ve Arap dili, çocukların Türkçe yazma ve okumalarını engelleyerek, Türkçe'nin benimsenmesini, bir bilim, yazı dalı olarak gelişmesini ve bilimsel olarak betimlenmesini engellemiştir.

Gerek askeri uzmanlık okullarına öğrenci yetiştirmek gerekse devlete memur yetiştirilmesi amacıyla "Rüştiyeler" ve "Maarif Mektepleri" gibi ortaöğretim kurumları, II.Mahmut döneminde (1808-1839) açılmıştır. Bu okullarda Türkçe'ye önem verilmesi istenmiş ve Türkçe ilk olarak Rüştiye okullarında öğretim dersi olarak programa alınmıştır. Ne var ki, Türkçe'de kullanılan alfabenin Arap diline göre bir alfabe olması, Türkçe'nin ses düzenini yansıtmaması öğrenmeyi güçleştirmiştir. Türkçe öğrenimi daha çok usta, çırak ilişkisi ve bireysel gayretlerle sürdürülmüştür.

Tanzimat Döneminde genel öğretim veren okullara İdadi (Lise benzeri) eklenmiş (1873), öğretmen okulları gibi uzmanlık okulları açılmıştır. Bu yıllarda Türkçe'ye verilen önem artmıştır. Bazı aydınlar dilimizdeki sorunları farketmiş, sınırlı da olsa çözümler getirmeye çabalamışlardır. 1857'de Dr. Rüşti Türkçe'nin p,ç,j,g seslerini gösteren 35 harfli bir alfabe geliştirmiştir. Batı'dan tıp ve fen alanlarındaki bilim kitaplarının çevrilmesi sırasında da Türkçe'nin özleştirilmesi ve sadeleştirilmesi kararı alınmıştır.

Maarif Nezareti 1861 yılında "Öğretim Dilini Türkçe" olarak belirlemiştir. Bu dönemde Türk Dilinde bilim dili terimleri yapılmış, edebiyat ve gazete dilinde konuşma diline yaklaşan bir yalınlaşma başlamıştır. Bu çabalar sürerken, diğer taraftan Arapça sözcüklerin yeğlenmesine, okullarda Türkçe derslerinde Arapça, Farsça kuralların öğretilmesine devam edilmiştir. Aydınlar Türkçe köklerden Türkçe eklerle sözcük türetmeyi düşünememiş olacaklar ki, Arapça köklerden sözcük türetme yolunu yeğlemişlerdir. Bu tutum, Türklere Türkçe öğretilmesi gereğinin henüz kavranmadığını göstermektedir. Maarif Nezareti, 1896 yılında yayımladığı bir genelgede bu anlayış yanlışlığına dikkat çekerek "Türkçe'nin kendine özgü kuralları olduğu, bunların da öğretilmesi gerektiği..." konusunda ilgilileri uyarmıştır.

1909 yılında geliştirilen programlarla yazı, imla, kitap okuma, güzel konuşma gibi bilgi ve beceri dersleriyle Türkçeye yer verilmiştir. 1911 yılında Sultaniye ortaöğretim kurumlarında dilin anlam ve yapı yönünden incelenmesi, güzel konuşma öğretilmesi amaçlanmıştır. Bu ilgi ve çalışmalar sonradan Türkçülük Akımı (Sonraları "Milli Edebiyat Akımı" adını aldı) niteliği kazanmıştır. Dilin Arapça ve Farsça kurallardan arındırılması savunulmuştur. Bu hareket Türkçe'yi oldukça sadeleştirmiş ve özleştirmiştir. 1924 yılında hazırlanan programla Türk Edebiyatına ağırlık verilmiş bu esnada okuma ve yazılı anlatım becerilerinin gelişimi önemsenmiştir. Öykü, roman türlerinde yurt ve ulus konuları işlenmiştir. Dili Türkçeleşmiş, konuları ulusal sorunlardan alınmış olan bu edebiyatın ürünleri okullarda çabuk benimsenmiştir. II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde sınırlı da olsa bu gelişmeler sürüp gitmiştir.

Cumhuriyete kadar geline yıllarda, anadili eğitiminin okul programlarında çeşitli bilgi ve beceri yönleriyle bir yer aldığı ve amaca uygun bir yöntem kazanmaya başladığı görülmektedir; ama etkinlikleri ve yöntemi henüz gelişmiş ve yeterli sayılmaz. Kural öğretilmekle dilin iyi kullanılacağı sanılır, okuma-yazmanın sürekli ve yöntemli araştırmalarla, bir beceri olarak kazanılacağı bilinmezdi. Ders kitapları, eğiticilik yönünden zayıf olduğu gibi çeşit bakımından da zengin değildi. Dildeki yabancı sözcükler bu öğretimi çok güçleştiriyordu; sözlük, ansiklopedi gibi başvurma kitapları da pek azdı.

Cumhuriyet yönetimi, Türkçeyi ulusal bağlardan biri olarak görmüştür. Dilin Türkçeleşmesi de hem uluslaşmak, hem demokratlaşmak yönlerinden önemsenmiştir. Cumhuriyet döneminde dil dersi ile eğitim öğretim ve kültür yaşantımızda önemli atılımlar olmuştur. Atatürk dili ulusal kimliğimiz için önemesmiştir. 1928 yılında Arap alfabesi bırakılarak, latin alfabesine dayalı ve Türkçenin seslerini kapsa-

yan bir alfabe yapılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisince 1 Kasım 1928’de kabul edilen bu alfabe, o ders yılı okullarda öğretilmiştir. Ders kitapları bu alfabe ile yazılmıştır. Yeni alfabeyle yazım kılavuzu olarak, Milli Eğitim Bakanlığında kurulan Dil Encümeni’nce hazırlanmış olan “İmla Lugatı” kullanılmıştır. 1929 yılı okul programları Türkçe’nin anadili olarak benimsenmesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Dil öğretim etkinlikleri bu anadil göz önünde bulundurularak, öğrencilere düşünme alışkanlığı kazandıracak nitelikte düzenlenmesi, konuşma ve yazma becerilerinin bütünlük içinde geliştirilmesi ve anadilinin doğru kullanılması gündeme getirilmiştir.

Türkçeyi topluma kazandırabilmek için bu konuların uzmanlarının ve öğretmenlerinin de yetiştirilmesi sık sık vurgulanmıştır. Bu amaçla öğretmen okullarımızda ve Köy enstitülerimizde Türkçe öğretimine oldukça önem verilmiştir.

12 Temmuz 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin (1936’da Türk Dil Kurumu olarak değiştirildi) kuruluşu ile dil seferberliği hız kazanmış, kurumsallaşmıştır. 1935’ten sonra Türkçe’nin kökenine ve niteliğine ilişkin çalışmaların arttığı gözlenmektedir. Bu çabaların sonucu olarak 1942’de ortaokul programına Dilbilgisi adı altında yeni bir ders konmuştur. 1949 yılında toplanan IV. Milli Eğitim Şurası kararı ile anadili öğretimi yönünden oldukça geliştirilmiş bir program yürürlüğe girmiştir. Dil Devrimi, öğrencilere benimsetilip sevdirmesi gereken bir amaç olarak gösterilmiştir (1981 tarihli programdan bu amaç çıkarıldı). Ne var ki, 1950’de işbaşına gelen iktidar, dil devrimini, dili bozan bir hareket olarak nitelemiştir. Öyle ki, daha sonraları yeni sözcüklerin kullanılmasının yasaklanmasına kadar varacak tutumlar baş göstermiştir.

Günümüze kadar ki öğretim uygulamalarının temelini 1957 yılında hazırlanan Türkçe programları oluşturmaktadır. 1981 tarihinde geliştirilip yürürlüğe giren Türkçe programı zamanının çağdaş öğretim anlayışına uygun düzenlenmeye gayret edilmiştir. Bu program Türkçe öğretiminde genel ve özel amaçlar, öğrencilere kazandırılacak davranışlar, yöntem, araç-gereç ve ölçme-değerlendirme boyutlarını içermektedir. Dil öğretimine ilişkin özel amaçlar ve davranışlar anlama, anlatım, dilbilgisi ve yazı alt başlıkları altında gösterilmiştir. Ancak aşağıdaki bölümde de belirtildiği gibi Türkçe programlarının düzenlenmesinde sorunlar olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Talim ve Terbiye Kurulu halen İlköğretim okulları Türkçe programı üzerinde çalışmaktadır.

6. Türkçe Öğretiminde Sorunlar

Türkçe öğretiminde gözlediğiniz sorunlar var mıdır? Nelerdir?

Ülkemizde Türkçe öğretimini irdelemek amacıyla yapılan araştırmalar, anadili eğitiminin yeterli düzeyde verilmediği ve anadili etkinliklerinin bilimsel ölçütler çerçevesinde planlanıp örgütlenerek sunulmadığını göstermektedir. Pek çok dilbilimci

genel eğitim sisteminin çocuklarda anadilini kullanma becerisini geliştirmeyi engellediğini, çocukların evrene ilişkin bilgilerini, ilgilerini göz önünde bulundurmadığını ileri sürmektedir. İlköğretim ve ortaöğretim düzeyinde süren bu durum, yükseköğretimde öğrencilerin özellikle okuduklarını anlamalarına, sözlü ve yazılı anlatım becerilerinde yetersiz kalmalarına neden olmaktadır.

- Türkçe Öğretim programları hazırlanırken içerik düzenlemesi sürekli tartışılmalı bir konu olmaktadır. Öğrencilere, hangi amaçlar doğrultusunda hangi bilgi ve becerilerin kazandırılması gerektiği açık seçik belirtilmemiştir. Program içerikleri, dilbilgisel kuralları ve tanımları ezberletmeyi amaçlamaktadır. Oysa, öğrencilere dilbilgisi yanısıra öğrencilerin Türkçe bilgisini genişletmesi öğrenciye kuraldışı birim ve biçimleri farketmesi için farklı yöntemlerle sunuş gerekmektedir.
- Eğitim sistemimizde halen kullanılmakta olan pek çok ders kitabının Türkçe programının temel amaç ve ilkelerine ters düştüğü, ders kitaplarının eksik ve yanlış bilgilerle dolu olduğu, metin seçiminde çocuğa göreliğin göz önünde bulundurulmadığı gibi anlaşılabilirlikten yoksun oldukları görülmektedir. Ders kitaplarının içerikleri konu merkezli, dilbilgisi kurallarının da yapısalcı bir yaklaşımla düzenlendiği görülmektedir.
- Sınıflardaki öğrenci sayılarının fazla olması, anadilinin beceri alanlarında uygulamalı çalışmalara yeterince yer verilememesine neden olmaktadır. Doğal olarak bu durum, öğrencilerin düşünebilme, yaratıcı olabilmeye ve etkili iletişimci olabilmelerine ket vurmaktadır.
- Türkçe öğretiminde öğretmen merkezli bir yaklaşımın esas alındığı, eğitim ortamlarından, teknolojiye gereği gibi yararlanılmadığı görülmektedir.
- Ölçme ve değerlendirme yalnızca bilgi yoklanmasıyla sınırlandırıldığı dikkat çekmektedir.

Şüphesiz bu sorunlar çoğaltılabilir. Yukarıda belirtilen sorunlar irdelendiğinde, anadili öğretiminin öğretmen yetiştirme, program geliştirme boyutunda eksikler olduğu; ders kitaplarının hazırlanmasında dilbilimcilerin görüş ve araştırmalarından yararlanılmadığı dikkat çekmektedir. Anadili öğretimi, çok yönlü birbiriyle kaynaşık etkinlikleri içeren bir özelliğe sahiptir. Öğrenciler gereksiz bilgi ile donatılacaklarına, Türkçe'nin bilimsel olarak kullanımını ve betimlenmesini öğrenmelidirler. Bu durum "ne", "nasıl" öğretilen konuyu gündeme getirmektedir. Sorunun bu boyutu, halen uygulamada görev yapan öğretmenlerin çağdaş yöntemlerle hizmetiçi eğitimden geçirilmelerini; yeni yetişmekte olan öğretmen adayları için ise, araştırmacı ve yeni öğretme-öğrenme modellerini kullanmaya açık öğretmenler yetiştirmeyi gündeme getirmektedir. Öğretmen yetiştirme programları ile doğrudan ilişkili olan konu da üniversitelere önemli görev düşmektedir.

Özet

- Dil, iletişimi gerçekleştirmek amacıyla evrene ilişkin düşüncelerin uzlaşımsal göstergelerle dizgenelenerek kullanıldığı bir araç olarak tanımlanabilir. Konuşma eylemi ise, insanda işitme ve ses yolu kullanılarak konuşma işlevinde görev alan bazı organlar yardımıyla düşüncelerin sesli semboller ile kodlanmasıdır. İnsanın dili kullanabilme becerisi, toplumsallaşması yanısıra öz-benliği ve bilişsel gelişimi için gereklidir.
- Dili oluşturan temel öğeler biçim (sesbilgisi, **biçimbirimbilgisi** ve sözdizimi); içerik (anlam) ve kullanımdır (işlevleridir). Dilin biçim bileşenini öğrenmedeki sorunlar doğru ve düzgün anlaşılmayan bir Türkçe sergiler. Dilin içerik bileşenini öğrenmede bir sorun sınırlı bir sözcük dağarcığı kullanımı, deyim veya atasözlerinin yanlış kullanımlarını sergiler. Dilin kullanımını öğrenmede bir sorun ise, yeri ve zamanına göre konuşamayı, konuşma kurallarına uymama durumları sergiler.
- Bu bilginin temelini ya da dayanağını ise konuşma ve anlama davranışlarının gelişimi oluşturmaktadır. İnsanın konuşma ve anlama davranışlarını belirleyen, yönlendiren ve biçimlendiren bu bilginin kaynaşması koşulu ile yetişkin düzeyindeki dil yeterliliği oluşabilmektedir. Anadilinin dört temel becerisi (konuşma, dinleme, okuma, yazma) bu yetkinliğe ulaşmada araç olmaktadır. O halde, her birey bir iletişim, düşünme ve öğrenme aracı olan anadilini öğrenmek durumundadır.
- Belli bir toplum ve kültür içinde öncelikle aile ve yakın çevrede kazanılan, daha sonra okulda pekiştirilen ve geliştirilen dile anadili denir. Bu kazanım okulda kasıtlı kültürleme olarak tanımlanan öğretim ile üstdil becerilerinin kazandırılmasına dönüşür.
- Anadili dünyaya gelişle birlikte okul çağına kadar doğal olarak kendiliğinden kazanılan, herhangi bir öğretim gerektirmeyen süreçtir. Aynı toplum içinde bireylerin birbirinden farklı dil kullanımları vardır. Bireylerin yaşa, eğitimlerine, yaşadıkları bölgelere, ilgi alanlarına göre farklı dil kullanımları dilin bireysel yönünü oluşturur. Ancak okullarda anadili öğretiminde temel alınan dil ölçünlü dildir. Ölçünlü Türkçe'nin konuşulan ve yazılan biçimleriyle öğrencilere kazandırılması gerekmektedir.
- Etkili iletişim becerilerini kazanabilme dinleme, konuşma, okuma ve yazma olarak sınıflandırılan dört temel beceri alanı aracılığıyla gerçekleştirilir. Dinleme ve okuma anadilinde anlama gücüne yönelik (alıcı dil) beceriler, konuşma ve yazma ise anlatım gücüne yönelik (verici dil) becerilerdir. Türkçe öğretiminin temel amacı öğrencileri anadillerinin bu beceri alanlarında yetkinliğe ulaştırmaktır.
- Türkçe öğretimi için saptanan hedeflerin gerçekleştirilmesi büyük ölçüde öğrencinin çevreyle etkileşimine ve iletişimine bağlıdır. Etkili bir öğrenme-öğretmenin gerçekleştirilmesi için, ortamın iyi düzenlenmesi, öğretim etkinliklerinin iyi desenlenmesi ve öğretmenin niteliğinin iyi olması gereklidir.

- *Günümüze değin okullarda Türkçe öğretilimi değerlendirildiğinde uzun yıllar Türkçe'nin eğitim, edebiyat ve bilim dili olarak rağbet görmediği görülmektedir. Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde Türkçe dil çalışmaları önem kazanmış ancak gelişmeler sınırlı kalmıştır.*
- *Cumhuriyet Dönemi ile birlikte eğitim ve bilim dili olarak konuştuğumuz anadilimiz Türkçe kabul edilmiştir. 1928 yılında Türkçe harflerinin kabulü ile temeli atılan Türkçe Öğretim programları giderek geliştirilmekle birlikte hala sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar anadili öğretiminin öğretmen yetiştirme, program geliştirme, ders kitapları hazırlama ve öğretim yöntemleri boyutunda odaklanmaktadır.*

Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki soruların yanıtlarını verilen seçenekler arasından bulunuz.

1. Aşağıdakilerden hangisi dilin özellikleri arasında **yer almaz**?
 - A. Dil bir dizgedir.
 - B. Dil anlaşmanın kendisidir.
 - C. Dil bir koddur.
 - D. Dil evren hakkındaki düşünceleri simgeler.
 - E. Dil iletişim için kullanılır.
2. Dil bilgiyi simgeler.
 - A. Bilinmeyen
 - B. Gözleme dayanan.
 - C. Paylaşılan
 - D. Sınırlı
 - E. Sadece somut
3. Şunlardan hangisi dilin temel bileşenlerinden **değildir**?
 - A. Biçim
 - B. Kullanım
 - C. Sesbilgisi
 - D. İçerik
 - E. İletişim
4. Konuşucunun amaç ve ortamın bağlamına uygun, sosyal ve bilişsel düzeyde belirlenen davranışların seçimi
 - A. dilin türüdür.
 - B. dil yetkisidir.
 - C. dil yeterliliğidir.
 - D. dilin kullanımudur.
 - E. dilbilgisidir.

Aşağıdaki cümlelerin DOĞRU ya da YANLIŞ olduklarını belirleyiniz.

5. Dinleme, okuma, konuşma, yazma becerilerinin kaynaştırılması ile yetişkin dil yeterliği oluşur.
6. Anadil kendiliğinden edinilen süreçtir. O halde, okulda anadil eğitimine gerek yoktur.
7. İletişim yeterliği ile akademik başarı arasında olumlu bir ilişki vardır.
8. Dilin düşünce gelişimi üzerinde etkisi yoktur.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Aksan, Doğan. Anlambilim, İlgili Alanlar ve Türkçe. **Dilbilim ve Türkçe**, Ankara: Dil Derneği Yayınları 3, s. 94-105. 1991.

Atatürk ve Eğitim, Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları, 1981.

Bloom, Lois ve Margaret, Lahey. **Language Development and Language Disorders**. New York: John Wiley & Sons.

Bruner, Jerome. **Child's Talk: Learning to Use Language**, Oxford:Oxford University Press., 1983.

De Villiers, J.G. ve De Villiers, P.A. **Language Acquisition**. Harvard: Harvard University Press, 1978.

Demircan, Ömer. Köy Enstitülerinde Türkçe Öğretimi. **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Bizim Büro Basımevi, s.126-141. 1998.

Demirel, Özcan. **Türkçe Program ve Öğretimi**, Ankara: USEM Yayınları, 1996.

Gerard, Kathy. " **Learning How to Talk About the Here and Now and the There and And Then.**" Paper Given at ICAA Conference, 'Advances in Working With Language Disordered Children, Derbyshire. 1986.

GöğüşBeşir. **Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi**, Ankara: Gül Yayınevi, 1978.

GöğüşBeşir. Türk Dilindeki Gelişmelerin Öğretim-Eğitim Etkinliklerine Yansıması. **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Hitit Yayınevi, s.11-16. 1994.

İmer, Kamile. Cumhuriyet Döneminde Türkçenin Özleştirilmesi Üzerine Düşünceler. **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Hitit Yayınevi, s.17-20. 1994.

- İmer, Kamile. **Dil ve Toplum**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990.
- Kavcar, Cahit ve Ferhan Oğuzkan. **Türkçe Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri**. Ankara A.Ü. Açıköğretim Fak.
- Keçik, İlknur. İlkokul Öğrencilerinin Özet ve Hatırlama Metinlerinde Bağdaşıklık Sorunu. **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Hitit Yayınevi, s.71-75, 1992.
- Kocaman, Ahmet. Cumhuriyet, Dil Devrimi ve Ötesi. **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Hitit Yayınevi, s.1-3. 1994.
- Kontrot, Ahmet. **Okulöncesi Eğitim Kurumlarında Dil ve Konuşma Sorunlu Çocuklar**. Ya-Pa 7. **Okulöncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri**, Eskişehir: Ya-Pa Yayınları, 1991.
- König, Güray. Toplumdilbilim Açısından Dil ve Dil Türleri. **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Hitit Yayınevi, s.59-70. 1991.
- Oğuzkan, Ferhan. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimine Genel Bir Bakış. (Ed.) Özer, Bekir. **Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları 153, s.30-45. 1991.
- Ortaokul Programı** (İlköğretim II. Kademe), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 2848, 1995.
- Özcan, Hülya ve Seyhun Topbaş. **Dil Ediniminde Adıl Kullanımı**. VIII. Dilbilim Kurultayı Bildiri Kitabı. İstanbul Üniv, 1994. 120-140.
- Özçelik, Durmuş Ali. **Kavram (Söz Dağarcığı) Gelişimi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları 126, 1988.
- Özer, Bekir. **Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi**, (Ed.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları 153, 1991.
- Özsoy, Sumru. Kitle İletişim Araçları, Dil ve Anadili Öğretimi Üçlemi. **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Bizim Büro, s.216-230. 1996.
- Ruhi, Şükriye. Kalem Sürçmeleri ve Düzeltmeler. **IV. Dilbilim Sempozyumu Bildirileri**. (Ed.). Sumru Özsoy ve Hikmet Sebüktekin. Boğaziçi Üni. Yay.1990.
- Sever, Sedat. **Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme**, Ankara: Anı Yayıncılık, 1997.
- Sezer, Ayhan. Dil, Edebiyat ve İletişim. (Ed.) Özer, Bekir. **Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları 153, s. 1-11. 1991.

- Tekin, Halil. **Okullarımızdaki Türkçe Öğretimi**, Ankara: Gül Yayınevi, 1980.
- Tekin, Talat. Cumhuriyet Döneminde Türkçenin Gelişmesi. **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Hitit Yayınevi, s.4-10. 1994.
- Topbaş, Seyhun. Sesbilgisi Açısından Dil Edinim Süreci. **Dilbilim Araştırmaları**, Ankara: Bizim Büro, s.295-310. 1996.
- Topbaş, Seyhun ve Hülya Özcan. **Anlatılarda Bağlaç Kullanımı**. IX. Dilbilim Kurultayı Bildiri Kitabı. Abant İzzet Baysal Üniv, 1995.
- Vardar, Berke. **Dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.
- Vardar, Berke. **Genel Dilbilim Dersleri I**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1976.
- Wells Gordon. (Ed.) "Becoming a Communicator" **Learning Through Interaction: The Study of Language Development**. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.